

ЕКСПОРТНІ ПОТОКИ ТОВАРІВ З УКРАЇНИ В КРАЇНИ ЄС

© Тивончук І.О., Ковальчук М.Б., 2007

Розглянуто сучасний стан експорту товарів з України до країн Європейського Союзу. Проаналізовані основні тенденції експортних товаропотоків у країни ЄС, що характерні протягом останніх років. Наведено порівняння структури українського експорту та експорту з країн, що входять в ЄС. Розглянуто напрямки експортних товаропотоків України за географічною структурою. Визначено основні причини, що стримують зростання експорту до країн ЄС.

The article considers modern state of merchandise export from Ukraine to the countries of European Union. Analysis of main tendencies of export trade flows to the EU countries in the recent years is conducted. Comparison of structure of Ukrainian export and export from EU countries is presented. Directions of Ukrainian export trade flows on the basis of geographical structure are examined. Main causes that restrain growth of export to EU countries are determined.

Постановка проблеми. Стале економічне зростання економіки України сьогодні є можливим значною мірою завдяки проведенню активної експортної політики, розширенню існуючих ринків та входження на нові, посилені стратегічної ролі та місця України у європейському поділі праці через диверсифікацію експортної спеціалізації.

Тенденції останніх років вказують на значне звуження традиційних для України ринків ЄС, до того ж вітчизняні промислові підприємства, що працюють на експорт, втрачають конкурентоспроможність через втрату цінових переваг та посилення конкурентного тиску від країн Південно-Східної Азії. Із промислових товарів на ринках високорозвинутих країн, серед яких і країни ЄС, Україна може конкурувати не більше 1 % товарів, а ті товари, на які є попит на зовнішніх ринках, не відповідають міжнародним стандартам [1, с. 98].

Експорт, особливо в країни ЄС, вимагає удосконалення галузевої і територіальної структури виробництва, збільшення питомої ваги продукції з високим ступенем переробки, особливо наукоємної, скорочення обсягів вивезення сировини, зменшення кількості матеріало- та енергомістких виробництв, що зумовлюють значну залежність від поставок енергоносіїв, які імпортуються Україною. Вищеперелічені проблеми розглянуто в цій статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню цієї тематики присвячували свої роботи велика кількість як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, серед яких І. Бураковський, Дж. Майер, Д. Олесневич [5], А. Кіреєв [8]. Проте вченими-економістами основна увага сьогодні приділяється тим можливим негативним чи позитивним наслідкам, які очікують Україну після розширення ЄС та вступу в СОТ. Та сьогодні, на нашу думку, недостатньо уваги приділено власне структурі експорту, недосконалості експортних товарних потоків в країни ЄС, нерациональності структури експорту-імпорту, яка є характерною для України. Цьому питанню власне і присвячена стаття.

Формулювання цілей статті. Основними цілями статті є аналіз стану та основних тенденцій експорту українських товарів в країни ЄС, виділення основних проблем, що пов'язані з незадовільною структурою експорту та стримують зростання експортних товарних потоків України.

Виклад основного матеріалу. Україна володіє значним експортним потенціалом, здійснює зовнішньоекономічні операції з партнерами із 182 країн світу [2]. На країни-члени СОТ припадає близько 70 % українського експорту [3].

Існуюче виробництво в Україні на 90 % залежне від зовнішнього торгового обороту. Це вдвічі більше ніж у Німеччині і Великій Британії, у 5 разів – ніж у Японії, у 6 разів – ніж у США.

Велика спрямованість на зовнішній ринок робить економіку України залежною від світової кон'юнктури [4; с.33]. Сьогодні практично вся українська промисловість, крім авіації, оборонного комплексу і важкого машинобудування, є сировинним придатком Євросоюзу і США. Іноземні підприємці закупають нашу сировину і на основі найсучасніших технологій виробляють товари високої якості.

Дослідження, які проводились вченими, свідчать про тісну кооперацію, що простежується між зростанням ВВП у Європейському Союзі і еволюцією виробництва й експорту в країнах Центральної Європи. Після 1937 р. на 1 % економічного зростання в країнах ЄС припадає 7–9% збільшення промислового виробництва в цих країнах [4, с. 33].

З 1993 р. Україна користується перевагами Генеральної схеми преференцій (ГСП) – переліку тарифів для промислових та сільськогосподарських товарів, нижчих від тих, що надаються згідно з режимом найбільшого сприяння. Отже, Україна має можливість продавати ці товари на ринку ЄС дешевше, ніж інші країни, стимулюючи свій економічний розвиток через експорт. Приблизно половина українського експорту може підлягати зниженим митним тарифам (в межах підписаної 16 червня 1994 р. Угоди про партнерство і співробітництво між Європейським Союзом та Україною, яка набрала чинності з 1 березня 1998 р.) [5, с. 544]. Проте ці переваги ґрунтуються на цінній політиці, а не на політиці підвищення рівня конкурентоспроможності, що є важливішим.

Сьогодні вирішальною перевагою в конкурентній боротьбі в умовах глобалізації є не лише такі традиційні фактори, як вигідне географічне положення, наявність багатих природних ресурсів чи дешевизна робочої сили, але й рівень технологічного розвитку, тобто здатність провідних експортноорієнтованих галузей конкретної країни вдосконалювати технології і, відповідно, нову продукцію [6, с. 28].

На порівняльні переваги, що, як відомо, зумовлюють міжнародну торгівлю, впливають деякі фактори, головними з яких є конкурентоспроможність та ефективність виробництва. Між ними існує пряма залежність: чим менший доступ країни до нових знань та технологій, тим нижчі конкурентоспроможність та ефективність її виробництва, а тим самим знижуються порівняльні переваги товарів цієї країни на світових ринках [7]. Їх підвищення можна досягти, зокрема, завдяки імпорту нових технологій з розвинених країн, зокрема, з ЄС.

Якщо за рівнем патентної активності резидентів (у розрахунку на 100 тис. населення), яка виражає відносний рівень розвитку науково-технологічного потенціалу, Україна поступається країнам ЄС в середньому лише в чотири рази (1:4,1), то за рівнем розвитку високотехнологічного експорту – у 36 разів. Отже, одне запатентоване технологічне рішення створює в середньому в 9 разів меншу вартість високотехнологічного експорту, ніж в країнах ЄС.

Сьогодні у багатьох країнах, зокрема в ЄС, надзвичайно важливе значення у веденні зовнішньої торгівлі має тарифна ескалація (підвищення рівня митного обкладання товарів в міру зростання ступеня їх обробки) [8, с. 211]. Отже, чим вищий ступінь обробки товару та, відповідно, вища додана вартість, тим більший захист національного виробника готової продукції від зовнішніх конкурентів. У ЄС по виробничому ланцюжку шкіра (сировина)–оброблена шкіра–вироби зі шкіри рівень митного обкладання товарів становить 0–2,4–5,5 %, що значно стимулює імпорт сировини та товарів з невисоким ступенем доданої вартості.

Для українського експорту в ЄС співвідношення “сировина – оброблена сировина – технологічна продукція” дорівнює приблизно “40 % – 43 % – 17 %”, а от для імпортних поставок з ЄС співвідношення становить приблизно “10 % – 50 % – 40 %”. Отже, стосовно Євросоюзу Україна дійсно виступає в якості “сировинного придатка” (більше 80 % експорту в ЄС) [9].

Якщо говорити про реакцію на зовнішній попит з боку експортерів України, то вона є незадовільною. Якщо частка експорту 20 найдинамічніших продуктів (товари, що реалізуються на світовому ринку, і світовий попит на які стрімко зростає, характеризуються експертами ЮНКТАД як динамічні продукти) у загальній сумі світового експорту становила 22,6 %, а в експорті країн, що розвиваються, – 28,7 %, то частка зазначених продуктів у експорті товарів з України становила всього 2,5 % [10, с. 43].

За ступенем переробки продукції 62,6 % експорту в ЄС (станом на 2005 р.) становлять товари неповного виробничого циклу, і лише 29,2 % становить продукція повного виробничого циклу [11]. Внаслідок цього дві третини промислового експорту в ЄС становлять промислова сировина та напівфабрикати. Таким чином відбувається перерозподіл доданої вартості не на користь України.

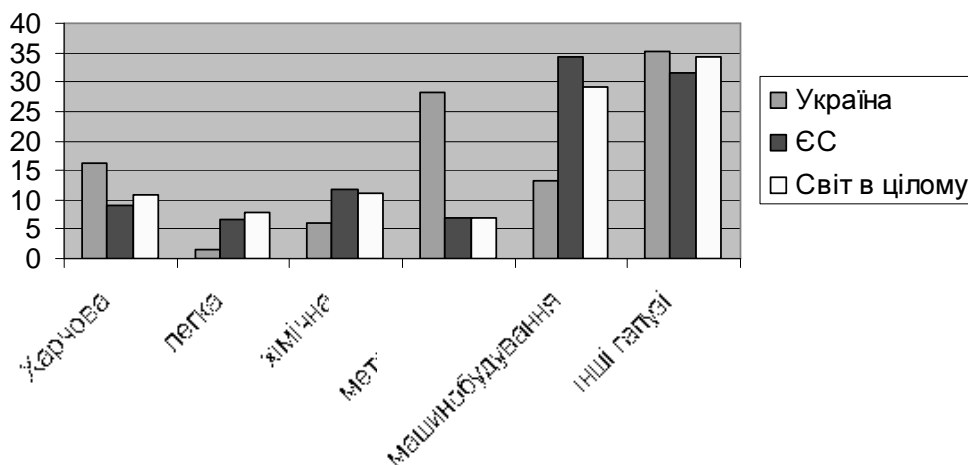
На нинішньому етапі можна виділити такі негативні тенденції щодо структури експорту товарних потоків в країни ЄС [12, с. 20]:

- 1) Україна недоотримує значні засоби від експорту, оскільки норма прибутку від продажу напівфабрикатів значно нижча, ніж від реалізації готової продукції;
- 2) експортуючи напівфабрикати і чавун, українські виробники підтримують сировинну базу конкурентів на ринку готового товару;
- 3) закріплюється спеціалізація на виробництві продукції початкової і низької переробки, що є найбільш енерго- і матеріалоемною, а також найпроблемнішою екологічно.

Серед першочергових заходів, що зможуть покращити структуру експортних товаропотоків в країни ЄС, фахівці називають приведення вітчизняної промисловості до стандартів якості та технічних вимог ЄС через послідовну гармонізацію систем стандартів якості України та ЄС [11].

Що стосується вітчизняної структури експорту, то промислові товари, напівфабрикати та паливо становили приблизно 60 % українського експорту до ЄС, тоді як основну частку в експорті ЄС до України (75 %) становлять машинне обладнання, промислові товари та продукти хімічної промисловості [11].

Та перш, ніж аналізувати структуру експорту товарів України до країн ЄС, доцільно розглянути структуру промисловості в Україні та розвинених країнах світу. У 2005 році вона була такою (див. рисунок) [13, с. 59].

Структура промисловості України та розвинених країн світу, %

Як бачимо, пріоритетами промисловості ЄС та світу загалом є машинобудування, тоді як в Україні перевага надається розвитку металургії, в основному з незначним ступенем обробки.

Значення України в економіці Євросоюзу незначне. Частка України у зовнішньоторговельному обігу ЄС – усього близько 0,4 %. Причому основні торговельні партнери купують українські чорні метали, енергоносії й руду, а продають – машини й устаткування, транспортні засоби [9].

Між 1992 та 1998 роком Україна збільшила обсяги експорту до країн ЄС більш ніж вдвічі, та все одно рівень експорту до ЄС все ще залишається низьким. Вже в 1988 році Польща, Угорщина, Чеська та Словачка Республіки (ЄС-4) кожна окремо експортувала стільки, скільки Україна експортувала у 1998 році.

Сьогодні країни Європейського Союзу забезпечують 26,2 % українського експорту (8,99 млрд. доларів) і 32,8 % українського імпорту (11,87 млрд. доларів) товарів [9]. Проте експорт України до країн Євросоюзу починає знижуватися.

Загальне скорочення товарного експорту України за географічною структурою найбільше припало на країни ЄС. Вже у 2005 р. експорт до ЄС – 25 зменшився на 6,4 % (до ЄС-15 – 4,3 %, ЄС-10 – 8,2 %). За підсумками 4 міс. 2006 р. скорочення експорту до ЄС загалом становило 5,2 %, а до нових членів ЄС – 12,8 % до аналогічного періоду попереднього року [11]. Зокрема зниження відбулося в експорті товарів до 13 країн з 25 членів Євросоюзу. Зокрема на 32 % знизився експорт до Німеччини – традиційно головного торгового партнера України в Євросоюзі. Якщо порівнювати обсяги експорту до “перших” 15 країн Євросоюзу, то у 2005 році спад українського експорту до цих країн становило 5 % проти 2004 року [9].

Скорочення експортних потоків стосувалось в основному таких товарних позицій, як машинобудування, металургії та мінеральної продукції [11]. Та, незважаючи на це, в експортній структурі Україна набагато (в 4 рази) перевищує країни ЄС за поставками руди та металів [7].

Серйозною проблемою є дуже незначна частка експорту продукції машинобудування до країн ЄС. Якщо у товарній структурі експорту України до СНД ці товари становлять 30,4 % (в РФ – 33,4 %), то у структурі поставок до ЄС вона становить незначну частку – лише 8,4 %, до Азії – 8,1 % [14].

Питома вага Європейського союзу в загальному обсязі українського експорту протягом 2005 р. зменшилася з 34,6 % до 24,8 %, Америки – з 6,0 % до 4,8 %. Водночас питома вага експорту в країни СНД зросла з 25,0 % до 27,8 %, зокрема до Росії – з 16,2 % до 18,4 % [15, с. 3].

У поточному році триває тенденція до скорочення торговельної присутності українських виробників на ринках ЄС та Азії. Згідно з даними 5 міс. 2006 р. обсяги експорту з України в Азію становили 92,6 % до аналогічного періоду 2005 р., на ринки ЄС – 99 %. Якщо за відповідний період 2005 р. частки ЄС та Азії становили відповідно 28,2 та 24,8 %, то за підсумками 5 міс. поточного року – вже 27,6 % та 22,7 % [14]. Динаміка експорту товарів України за географічною структурою протягом 2001–2004 рр. наведена в табл. 1.

Для порівняння, за допомогою табл. 2 можна простежити динаміку експорту товарів протягом 1996–2005 рр. до країн ЄС та СНД.

За даними Держкомстату, як і було прогнозовано, після зміни митної політики в країнах, що вступили до Євросоюзу, експорт українських товарів до деяких з таких країн зменшився (країни Балтії, Угорщина, Мальта), оскільки на ці країни поширилися норми квотування Євросоюзу [9]. Крім цього, серед причин зниження експорту товарних потоків України до ЄС називають уповільнення темпів зростання в цих країнах, що спричиняє відповідно зменшення споживання.

Основними торговельними партнерами України серед країн ЄС у 1999–2003 рр. були Німеччина, Італія, Франція, Австрія, Іспанія, найменші обсяги торгівлі зафіксовано з Люксембургом, Бельгією, Швецією. При цьому характерною рисою експорту України в ЄС була його переважна концентрація по двох країнах – Німеччині та Італії (48 % у 1999 р., 59 % у 2000 р., 45 % у 2002 р., 59 % у 2003 р.) [7, 17].

Таблиця 1

Динаміка експорту товарів України за географічною структурою, 2001–2004 рр. [16; с. 29]

	2001			2002			2003			2004		
	млн. дол.	% до підсумку	% до поперед. року	млн. дол.	% до підсумку	% до поперед. року	млн. дол.	% до підсумку	% до поперед. року	млн. дол.	% до підсумку	% до поперед. року
Всього	16264,73	100	111,61	1757,09	100,0	110,41	23080,19	100,0	128,53	32666,99	100,0	141,54
Країни СНД	4675,41	28,7	103,95	4377,44	24,4	93,63	6048,31	26,2	138,17	8550,70	26,2	141,37
Європа	5720,89	35,2	122,24	6515,79	36,3	113,89	9156,49	39,7	140,53	11943,25	36,6	130,43
В. т. ч.:												
ЄС-15	2976,54	18,3	126,10	3529,98	19,7	118,59	4561,17	19,8	129,21	5971,41	18,3	130,92

Надзвичайно великою проблемою для вітчизняних експортерів сьогодні є значна кількість антидемпінгових розслідувань, що значно підриває репутацію українських товаровиробників. Ця

практика особливо поширена в країнах ЄС. За період з 1995 до 2003 року кожне шосте антидемпінгове розслідування проти України було ініційовано країнами ЄС; кожний п'ятий запроваджений антидемпінговий захід проти України – європейського походження. Враховуючи те, що на Україну припадає лише 0,4 % зовнішньої торгівлі ЄС, проти неї з боку Євросоюзу було ініційовано близько 3 % розслідувань й запроваджено близько 5 % антидемпінгових заходів [9]. Встановлення низьких квот та проведення антидемпінгових розслідувань за більшістю конкурентних українських товарів знижують порівняні переваги України в торгівлі з Європейським союзом.

Таблиця 2

Експорт товарів до 15 “старих” країн Євросоюзу і СНД (млрд. доларів) [9]

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
ЄС-15	1,6	1,8	2,1	2,1	2,4	3	3,5	4,6	6	5,7
СНД	7,4	5,7	4,2	3,3	4,5	4,7	4,4	6	8,6	10,7

Завдяки усуненню кількісних обмежень та скасуванню квот на експорт української продукції металургії є можливість збільшити обсяги експорту зазначеної продукції до країн ЄС на суму близько 70–90 млн. дол. США. Подальша лібералізація тарифних обмежень на експорт продукції чорної металургії до країн Європейського Союзу внаслідок вступу України до СОТ дозволила б збільшити обсяги експорту цієї продукції принаймні на 150–180 млн. дол. США, тобто збільшити загальний обсяг експорту продукції чорної металургії до ЄС практично в 1,4 раза [18]. Проте ця умова є знову ж таки однією з передумов збільшення експорту продукції сировинного типу.

Крім цього, очікується, що вступ до СОТ забезпечить додаткове зростання ВВП на 1,5–2 %, збільшення експорту продукції в обсязі до 2 млрд. до США, зростання прибутків підприємств майже на 8 млрд. грн, щорічне зростання обсягів прямих іноземних інвестицій у розмірі 1 млрд. дол. США [19, с. 49].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Незадовільна динаміка зовнішньої торгівлі України з Євросоюзом є прямим наслідком нераціональної структури українського експорту в ЄС і не вписується в пріоритети структурного розвитку Європейського Союзу.

З усього вищенаведеного, можна сформулювати основні фактори, що стримують розвиток експорту товарних потоків України в країни Європейського Союзу, а саме:

- неузгодженість та нескоординованість дій більшості українських експортерів промислових товарів, що не лише не сприяє максимізації прибутку окремих підприємств, а й консервує низькотехнологічну структуру експортного виробництва української економіки (переважання таких товарних груп, як метали, мінеральні продукти та хімічна продукція, що є порівняно мало-динамічним та характеризуються скороченням їх частки на світових ринках); слабка координованість діяльності українських експортерів на зовнішніх ринках;
- низька конкурентоспроможність вітчизняної експортно орієнтованої продукції промислових підприємств, зокрема в галузі машинобудування (переважно, через важкий стан зношеності основних виробничих фондів та недостатнє фінансування);
- недостатній розвиток вітчизняних систем сертифікації та контролю якості експортних товарів; відсутність гармонізованої системи стандартизації продукції;
- невідповідність окремих норм українського законодавства нормам, прийнятим у міжнародній практиці;
- низький світовий рейтинг надійності України, зокрема, через проведення великої кількості антидемпінгових заходів проти України, що ускладнює процедуру отримання інвестицій та кредитів;
- збереження в українському експорті за географічною структурою високої частки торгівлі з країнами СНД (причому, європейський напрям визначено як пріоритетний). Одночасно можна констатувати факт втрати частини традиційних виробничих зв'язків з країнами колишнього Радянського Союзу та з країнами Східної Європи без завоювання нових постійних “ніш” на ринку ЄС.

Від вирішення цих проблем залежить ступінь та активність входження України в європейську інтеграцію і подальший розвиток її економіки.

Дослідження експорту промислових товарів українських виробників в країни ЄС і визначення проблем, що стосуються входження України як повноправного партнера у світове господарство та шляхів їх вирішення, наведені у цій роботі, будуть використані у подальших дослідженнях з метою розробки відповідної системи стимулювання експортного виробництва промислових підприємств, що на пряму залежить від структури експорту та проблем, що його стримують.

1. Чувардинський О.Г. Проблеми і перспективи входження України у світове господарство // Вісник економічної науки України // Науковий щорічник. – 2004. – № 2. 2. Марченко т. Проблеми реалізації експортного потенціалу України // <http://personal.in.ua>. 3. www.kmv.gov.ua. 4. Сокурєнко П.І. Ефективність зовнішньоекономічної діяльності в сучасних умовах світового економічного розвитку // Регіональні перспективи: Наук.-практ. журн. – 2003. – № 6 (31). 5. Майєр Дж., Олесевич Д. Міжнародне середовище бізнесу: Конкуренція та регулювання у глобальній економіці / Пер. з англ. – К.: Либідь, 2002. – 703 с. 6. Волинський Г. Новые вызовы современности и структурная перестройка украинской экономики // Бизнес-информ. – 2002. – № 1–2. 7. Офіційний сайт. Центр європейських досліджень. <http://eu.org.ua/ua&eu/?sid=uwto12>. 8. Курєєв А.П. Международная экономика. В 2 ч. – Ч.1. Международная микроэкономика: движение товаров и факторов производства: Учеб. пособие для вузов. – М.: Междунар. отношения, 1999. – 416 с. 9. Мішутін С. Європейське падіння // www.kandydat.com.ua/ekonomika/27_02.htm. 10. Вахненко Т.П. Роль науково-технічної і промислової політики держави у формуванні нової моделі національної конкурентоспроможності // Економіка і прогнозування: Наук.-аналіт. журн. – 2006. – № 1. 11. Відділ економічної та соціальної стратегії // www.niss.gov.ua/Monitor/Monitor18/02.htm. 12. Семенов Г.А., Семенов А.Г. Роль України в мировом рынке черных металлов // Вісн. економічної науки України: Науковий щорічник. – 2004. – № 2. 13. Пабат А., Хамінич С. Стратегічний менеджмент конкурентоспроможності національної економіки в перспективі євроінтеграції // Економіст. – 2005. – № 12. 14. Знайти нові шляхи для спільного розвитку: Виступ Голови Верховної Ради України В.М. Литвина на Петербурзькому міжнародному економічному форумі // Голос України: Газета Верховної Ради України. – 2005. – № 113 (3613). 15. Основні тенденції зовнішньої торгівлі України за 5 місяців 2006 р. та пріоритети зовнішньоекономічної політики // <http://www.niss.gov.ua/Monitor/Monitor21/01.htm>. 16. Венцковський Д.Ю. Щодо формування сучасної експортної стратегії України // Економіка і держава. – 2006. – № 1. 17. Литвин В.М. Економічні аспекти ролі України у формуванні Європи сьогодні та Європи майбутнього // http://www.niisp.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=prnb0&issue=2001_1-2. 18. Український Національний комітет Міжнародної Торгової Палати. Наслідки вступу України до СОТ для окремих галузей економіки України // <http://www.iccsa.org>. 19. Денисюк В. Інноваційна активність національної економіки: вдосконалення методології, показники промислових підприємств, державна підтримка // Економіст. – 2005. – № 8.